Fjellbonden og turisten.

Gardsturisme som tradisjon og som moderne tilleggsnæring

av Eir Grytli

De gamle tømmerbygningene ligger liksom de alltid har ligget der – trygt og godt i terrenget. Torvtakene med det brunsvidde graset gjør at husene liksom gror opp av bakken. Oppe i lia bak garden ringler det i sauebjeller. Lange hesjer lager striper nedover innmarka på nedsida av garden, og sjølfolket og onnefolk – kanskje turister? – er i full sving med å kjøre tørrhøy.

Vi kjenner roen senke seg når vi svette og slitne kommer inn på tunet etter en lang dag til fots i fjellet. Til middag vanker det kanskje rømmegraut og spekemat, eller fjellaure i rømmesaus? En koselig prat framfor grua om kvelden, der kanskje gardbrukeren gir til beste noen historier fra liv og levnet i dalen i gammel tid. Og så får vi overnatte i breie, men korte senger på panelte, grønn- eller rosamalte soverom på loftet, uten bad eller innlagt vatn, med skeive golv og enkle vinduer, og god kontroll gjennom veggen med alt som skjer på naborommet. Og er likevel så inderlig godt fornøyde med alt, vi som ellers ville vært snare til å klage på standarden på et vanlig hotellrom, manglende skjenkerett og annet som hører til i et moderne reisende menneskes krav til komfort og service.

Gardsturisme – kulturvern og opplevelse

«Den gamle garden» er drømmen mange av oss går og bærer på, og som vi oppsøker så snart helg eller ferie gir oss anledning til å flykte fra storbyens – eller for den saks skyld bygdesamfunnets – hverdagsstress, mas og jag. Flere og flere søker til slike miljøer på landsbygda, gjerne de mest avsidesliggende, der en føler at tida ikke har gått riktig så fort, og der ordene «ekte» og «tradisjon» virkelig ennå synes å ha en slags mening. Når vi kommer til disse stedene, er det andre verdisett som teller. Derfor gjør det ikke noe om bostandarden kan være enkel. Kanskje er det ett av poengene med å være her.

Fenomenet at turister har tilhold på garder på den norske landsbygda er ikke nytt, men i løpet av de siste tiår har stadig flere norske bønder sett muligheten av å spe på inntekten med en eller annen form for reiselivsrettet virksomhet. Bygdeturisme er et satsingsområde for landbruksmyndighetene, og store ressurser bevilges for å oppmuntre til etablering av nye turistbedrifter basert på eksisterende gamle bygningsmiljøer. – Kanskje optimismen er for stor? For hva skjer med de spesielle opplevelsene som knytter seg til opphold på en gammel gard når hele opplegget blir så profesjonelt, så velsmurt og kanskje så stort at det begynner å likne på andre typer overnattingsbedrifter? Når forsvinner den magiske følelsen av å være en personlig gjest, ikke en

hvilken som helst kunde? Når oppleves ikke stedet som «ekte» lenger?

I gardsturismen møtes bygdesamfunnet og byen/tettstedet, – ferie og fritid med en lokal arbeidsplass – som ofte samtidig er hus og heim for en familie. Ulike forvaltningsmyndigheter har også klare interesser av det som skjer med gardsmiljøene som tas i bruk i turismesammenheng, deriblant kulturminneforvaltningen. Bygningsmiljøene som er den fysiske rammen omkring dette møtet, er ofte blant våre mest verdifulle kulturskatter. Et verdifullt bygningsmiljø er ofte en hovedårsak til at stedet har kunnet satse på turisme, og er derfor en ressurs for eierne i et næringsutviklingsperspektiv. Samtidig er slike bygningsmiljøer – som ofte er elementer i verdifulle kulturlandskaper – også en del av vår felles kulturarv, som det er et offentlig ansvar å forvalte.

Kan disse ulike interesser forenes, slik at utvikling av gardsturisme kan bli en god og «ekte» opplevelse for turisten, en trygg biinntekt og en sosial impuls for de fastboende, og dertil bidra til at eldre verdifull bebyggelse på landsbygda tas vare på og brukes – men ikke *forbrukes*?

Turistene og «det norske» – historisk tilbakeblikk

I hele vår historie har mennesker reist gjennom den norske landsbygda. Formålene har vært forskjellige: Middelalderens pilegrimer tok seg fram til fots mot helgenkongens grav i Nidaros, kongens menn og senere representanter for embetsstanden reiste i offisielle ærend fra landsdel til landsdel, opplysningstidas vitenskapsmenn drog omkring i den norske «villmarka» for å kartlegge rikets topografi, planteliv, geologi og andre naturforhold. Felles for alle var behovet for mat og drikke og et sted å sove underveis. Langs hovedårene ble det derfor alt så tidlig som på 1600-tallet organisert et offentlig skysstell og etablert et system av skysstasjoner og gjestgiverier som skulle tjene gjennomgangstrafikken. Ofte var det større garder langs ruta som fikk gjestgiverprivilegier og dermed bl.a. fikk skjenkebevilling og en begrenset handelsrett. Det organiserte gjestgiver- og skysskaffersystemet var imidlertid i hovedsak rettet mot betalende reisende. Parallelt med dette har det hele tida eksistert uoffisielle systemer for overnatting for lokale reisendes behov. I mange seterområder var det vanlig alltid å ha stående en oppredd gjesteseng for farende folk.

De første tilløp til turisme i moderne forstand – at reisen først og fremst har som formål å bringe opplevelser for den enkelte reisende – så man i Norge med rike, engelske adelige som i første halvdel av 1800-tallet søkte vårt perifere lands ville natur og rike jakt- og fiskemuligheter. Disse oppsøkte bevisst avsidesliggende områder og kom derfor i nær kontakt med det man oppfattet som den primitive norske kulturen. Reiseskildringene – som fra denne tida utgjør en egen litteraturgenre – gir frodige beskrivelser av hvordan man opplevde forholdene både med hensyn til vegenes beskaffenhet og de innfødtes boligforhold og «barbariske» levesett.

At boforholdene under innkvartering i seterbuer på fjellet kunne være mer enn enkle finner vi mange skrekkslagne vitnesbyrd om i reiseskildringene både av nordmenn og utlendinger.

«Overhovedet finder man intet der mere contrasterer med det arkadiske hyrdeliv, end en Valderssæter. Alle hint livs så besjungne yndigheder og tillokkelser døe den ynkeligste død blot på veien til de valderske hyrdinders opholdssted. Arcadierindenes hytte tænker man sig i almindelighed som elskovsgudens bolig, ren og næt, pyntelig og tillokkende; men hvis man har været så heldig ikke at miste sin sko i sølen, der gjør alle sæterens tilgange nesten ufremkommelige, da risikerer man det sikkert ved at trede ind i hytten, thi her er en ren svinestie. Beboerne ser ut som de kjøpte vannet i pælevis, thi jeg skulle høilig betvile at de hadde vasket sig eller deres linned i de siste 14 dage eller 3 uger. Likeså rene er deres fade, mælkebøtte etc. - - Her tilbragte jeg natten på en meget ubehagelig måde, jeg laa paa en benk i al min fugtighed, og først da dagen gryede fik jeg en smule udvortes varme. Jeg var i stor angest denne nat for at smittes med udslæt, thi jeg ble var en lille pige, der laae tæt ved mig, var tæmmelig forsynet derved.» (Knudzen, K.O.: Dagbøger over reiser i Norge i 1824 og 1828)

Bildet viser Urasetra i Nordangsdalen, Sunnmøre.

I siste halvdel av forrige århundre opplevde landet et sterkt oppsving i turisttrafikken fra utlandet. Denne turistbølgen, som representerte det øvre borgerskapet på Kontinentet, hadde først og fremst som målsetting å søke helsebot i det helsevennlige klimaet i et land som i samtida ble beskrevet som et eneste stort sanatorium. Ønsket om et helsebringende opphold var imidlertid også for disse turistgruppene kombinert med forventninger om natur- og kulturopplevelser i et land som ble oppfattet som enda mer ekte og opprinnelig enn Sentraleuropas fjelldaler. Med nye kommunikasjonsmidler – dampskip og jernbane – og etter hvert et stadig bedre vegnett, kunne turistene bringes ut til stadig mer avsidesliggende områder, og Vestlandets fjordstrøk ble først og fremst reisemålet. Disse gruppene stilte imidlertid krav til komfort og standard som medførte behov for etablering av spesielle turistetablissementer. Fra denne tida finner vi de mange fantastiske sveitserstilhotellene. Det eksisterende overnattingstilbudet – på garder, setre og beskjedne gjestgiverier – kunne i beste fall godtas i forbindelse med utflukter som f.eks. fjellvandringer.

Tidsepoken faller sammen med den oppblomstrende nasjonalromantikken både i Norge og ellers i Europa, hvor man her hjemme var på leting etter vår egen nasjonale kultur, «det ekte norske», blant annet i bygningskulturen. Og hva var mer «ekte» enn de norske fjellbygdene med sin bebyggelse i upanelt, laftet tømmer, torvtak og utskåret dekor? I tillegg til stavkirkene ble Den norske garden – representert hovedsakelig ved gardsanlegg fra Setesdal, Telemark og Gudbrandsdalen – selve symbolet på vår norske byggetradisjon. Arkitekter og kunstnere reiste på studieturer til dalførene og foreviget bebyggelsen i maleri og oppmålinger, forfattere tok utgangspunkt i bygde- og gardssamfunnet i sine skildringer av det norske folkelivet. Studier av norsk gardsbebyggelse var en viktig inspirasjon for utviklingen av vår egen nasjonalromantiske stil i begynnelsen av 1900-tallet. Da friluftsmuseene begynte å dukke opp i begynnelsen av vårt århundre var det til å begynne med nesten utelukkende gardsbebyggelse som ble samlet – og gjerne tilbakeført til det man oppfattet som det mest originale utseendet.

Denne sterke fokus på landsbygda og landsbygdas livsstil og bygningsmiljø som «det ekte norske» har bidratt sterkt til at vi helt opp til vår tid har forbundet gardsbebyggelse med det mest nasjonale og tradisjonelle i vår kultur, på tross av at f.eks. vår historie som kystnasjon egentlig er minst like særegen og spesiell.

Gardsturisme – en tidlig norsk ferieform

Parallelt med den økte turismen fra utlandet skjer også en utvikling innen den norske turismen som i større grad forholdt seg til vårt hjemlige bygningsmiljø. Den Norske Turistforening ble etablert i 1868 som den første i Norden. Medlemmene ble til å begynne med rekruttert fra det akademiske miljøet, og ett av formålene var å gjøre landet og dets kultur kjent. Dette var i tråd med tankene om gjenreisning av en egen norsk

Bårdsgarden i Storlidalen har en hundreårig tradisjon i å ta imot feriegjester. De samme familiene kom igjen år etter år og var nærmest som venner av familien å regne. De hadde full pensjon og bodde gjerne på garden i et par uker av gangen. Bildet av de staselige skituristene er tatt av Lars Vasli i 1913. Privat eie, Bårdsgarden.

kultur, og føyer seg inn i den samtidige fokus på det norske i billedkunst, litteratur, arkitektur, musikk m.v. i siste halvdel av forrige århundre. Ikke minst var man opptatt av å studere landets egne byggetradisjoner. At den avsondrede Setesdal med sin særpregede byggeskikk var ett av de mest ettertraktede reisemål viser at også disse første norske turistene var opptatt av å oppsøke det mest opprinnelige, ekte norske man kunne finne.

Det var fjellet, og til å begynne med bare i sommersesongen, som var turistforeningens viktigste arena, og i den første tida – før foreningen etter hvert bygde og drev sine egne hytter – var overnatting og bespisning basert på privat innkvartering på setre og fjellgarder. Setrene var fjellets utposter for den lokale bygdekulturen, og de hadde lange tradisjoner i å gi ly til trette fjellvandrere. Standarden var imidlertid ofte meget enkel. Turistforeningen inngikk derfor avtaler med setereiere om å stille overnattingsplasser til disposisjon mot visse forbedringer av standarden, og tilbød økonomisk støtte for nødvendige tiltak for å oppnå dette. På denne måten fikk man en rekke seterkvarter der turisme ble en viktig attåtnæring. Det knytter seg atskillige romantiske minner og forestillinger til opphold på setra som nok har sin bakgrunn i reisende bygfolks opplevelser på slike tidlig tilrettelagte «turistsetre». Fjellgarder med fast bosetting i de viktigste fjellvandrer-områdene har ofte en liknende tradisjon med avtaler med den tidlige, organiserte turismen. Etter hvert som det økonomiske grunnlaget for ordinær seterdrift ble redusert særlig i løpet av etterkrigstida, har turismen kommet til å ta over helt som grunnlag for mange setre, der dyreholdet i dag kanskje primært har som mål å holde på et «image» av levende seter. Dette kan etter hvert også bli tilfelle for endel fjellgarder.

Langt opp i vår tid har opphold på en gard på landet vært eneste form for ferie for store deler av den norske befolkningen. Det var ansett som helsebringende for byfolk å tilbringe deler av sommerhalvåret i frisk luft og i kontakt med naturen, dyr og et landlig miljø. Ofte var det slektninger på landet man hadde tilhold hos, – men det var også ofte snakk om leieavtaler der byfamilier kom tilbake til samme gard i årevis, og knyttet kanskje nære kontakter til garden og bygdemiljøet. Det var ikke uvanlig at sjølfolket flyttet ut i eldhus eller sommerstue i sommerhalvåret og overlot hovedbygningen til sommergjestene. Andre steder bygde man stort for å gi plass for sommer-, etter hvert også påske-gjestene.

Mange av våre fjellgarder og setre har dermed en lang tradisjon i å kombinere gardsdrift og turisme, selv bygningsmiljøet er i endel tilfeller formet ut fra dette sammensatte behovet. Dette er et poeng å tenke på når man av og til oppfatter turistvirksomhet som et fremmedelement i et ellers «tradisjonelt» jordbrukssamfunn. Kanskje er turister som attåtnæring en viktig del av den lokale tradisjonen på dette stedet?

Den moderne gardsturismen

Det norske landbruket har i etterkrigstida gjennomgått store strukturendringer på grunn av stadig høyere krav til effektivitet. Sysselsettingen i jordbruket har gått kraftig ned, bruk slås sammen og legges ned i et stadig økende tempo. Særlig har dette gått ut over jordbruket i marginalområdene: Høgtliggende og brattlendte områder, samt de ytterste kystområdene, opplever stagnasjon og fraflytting. I ett bygdelag kan kanskje noen få bruk overleve ved å overta jorda fra bruk som legges ned. Samtidig har modernisering av driftsformene medført nye krav til bygningsmassen. Stall og høyløer er erstattet med høytørke og garasjer for en stadig voksende maskinpark. Maskinell drift har i stor grad erstattet menneskelig arbeidskraft – og arbeidsplassene forsvinner.

I denne situasjonen letes det etter tilleggs- og erstatningsnæringer som kan gjøre det mulig for befolkningen å bli boende og livnære seg i bygdene. Og turisme har pekt seg ut som et alternativ der en ser mulighet for å utnytte det ressursgrunnlaget som bygdemiljøene har, i form av frisk luft, fred og ro – og natur- og kulturopplevelser. Dette er også innen reiselivet et marked hvor etterspørselen øker. For dagens turister er det ofte en viktig målsetning med oppholdet å gjenskape den «mentale balanse» – samt å lære noe, om natur- og kulturmiljø, drift og hverdagsliv, historie og tradisjoner på stedet man besøker. Den økte interessen for slike verdier har trolig sammenheng

Den innerste grenda i Storlidalen, med Negard og Bortistu. Foto: Erik Stabell

med en samfunnsutvikling som for mange har medført at hverdagen oppleves som negativ og stressende, med opprevet sosialt nettverk, historieløshet, tap av kontakt med naturen, store krav til produktivitet og ytelser osv. Ferieoppholdet blir en flukt fra denne tilværelsen – og kanskje til noe som minner om en fortid som man husker eller forestiller seg som bedre, roligere, mer meningsfylt enn sin egen virkelighet. Et fint gammelt bygningsmiljø er et viktig element i denne opplevelsen.

Strukturendringene i landbruket har ført til at store deler av bygningsmassen på eldre gardsanlegg ofte står tom, eller det kreves store inngrep for å tilfredsstille moderne driftskrav. Turisme kan bety nye muligheter for utnyttelse av ledige bygninger, enten direkte ved at turistrelaterte funksjoner innpasses, eller ved at de vedlikeholdes som del av det historiske bygningsmiljøet. For en gard som i tillegg til gardsdrift satser på turisme, er det imidlertid ikke likegyldig hvordan bygningsmassen blir behandlet. Bygningsmiljøet kan være en av hovedforutsetningene for at stedet har interesse som turistmål.

Også fra kulturminnevernets ståsted er en kontrollert bruk av ledig bygningsmasse til reiselivsformål i utgangspunktet betraktet som positivt. Den store mengden av ledige bygninger i landbruket må og skal betraktes som en ressurs – for eierne og for samfunnet forøvrig. Gjennom besøk og opphold på gardsanlegg med verneverdig bebyggelse spres kunnskap og positive holdninger om kulturhistoriske verdier blant almenheten, som i neste omgang kommer hele kulturminnevernet til gode. Bruk av bygninger som gir økonomisk avkastning vil dessuten i svært mange tilfeller være den eneste mulige – og fornuftige – måten å sikre et økonomisk grunnlag for framtidig vedlikehold. Fra kulturminnevernets side er det imidlertid av stor betydning på hvilken måte bebyggelsen tas i bruk i reiselivssammenheng. En bruk som medfører stor slitasje og forringelse for stedets kulturhistoriske verdier er ikke forenlig med bevaring. Slik bruk vil også etter hvert forringe stedets opplevelsesverdier og bli en trussel mot turismens eget eksistensgrunnlag.

Storlidalen – jordbruksbygd og reisemål

I SINTEF/NTNU-prosjektet «Kulturminner og reiseliv» ble fokus satt på forholdet mellom bruk og vern av eldre verneverdig bebyggelse i forbindelse med utvikling av bygdeturisme. Fjellbygda Storlidalen i Oppdal kommune ble valgt som ett av flere studieområder, hvor man studerte utvikling av gardsturisme i et helt lite lokalsamfunn med flere enkeltgarder som satser på turisme som tilleggsnæring. I Storlidalen er det nettopp samspillet mellom et vakkert landskap og en tradisjonsrik bebyggelse som er en av områdets viktigste kvaliteter, og som trekker stadig flere gjester til dalen.

Storlidalen strekker seg nordvestover i Trollheimen fra riksveg 16 ved Lønset, ca. 20 km fra Oppdal sentrum, langs elva Vindøla i ca. 20 km. Omkring Ångardsvatnet (580 m.o.h.) innerst i dalen ligger et titalls garder, dels spredt langs Ångardsvatnets bredder, dels samlet innerst hvor vegen slutter i den egentlige Storligrenda. I dag er det fast bosetting på fem av gardene. Storlidalen ligger strategisk i forhold til løypenettet i Trollheimen og med dagsturavstand til bl.a. Kårvatn/Todalen og Innerdalen på Nordmøre og Trollheimshytta og Gjevilvasshytta i Trollheimen.

Områdene omkring Storlidalen er rikt utrustet fra naturens side og har vært åsted for menneskelig virksomhet i lang tid, noe de mange forhistoriske funnene i området forteller om. Om dalen i dag synes å ligge avsondret til ved en blindveg, har dalføret tradisjon som en av hovedtrafikkårene mellom øst og vest mellom Nordmøre og Oppdalsdistriktet.

På grunn av høyden over havet drives jordbruket i Storlidalen under marginale forhold, og en intensiv utnyttelse av utmarksressursene har alltid vært en forutsetning for gardsdrifta. Som andre steder har utviklingen gått mot ensidig satsing på enkelte produksjonstyper, i dag drives det dels med sau, dels med storfe.

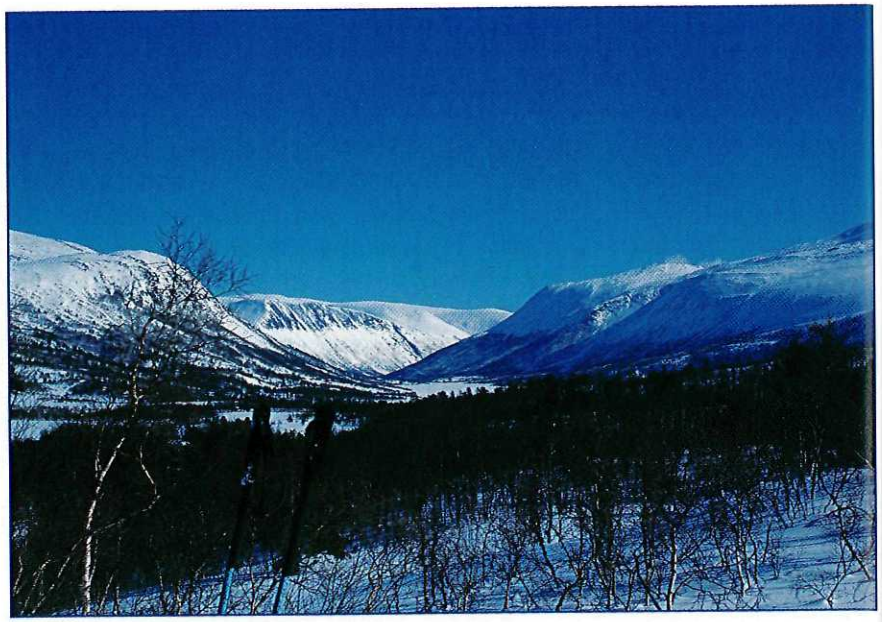

Storlidalen. Foto: Erik Stabell

Det har alltid vært nødvendig å kombinere inntektene fra jordbruket med andre næringer, som jakt, fiske m.v. Turisme kom også relativt tidlig inn som en tilleggsnæring for flere av brukene i Storlidalen, både på privat basis og etter avtale med Turistforeningen. Dette dalføret er altså et eksempel på at turisme er en integrert del av det lokale tradisjonelle næringsgrunnlaget.

Låna – en tilpasningsdyktig bygningstype

Bygningsmiljøet i Storlidalen er påvirket av tradisjonen med et sammensatt næringsgrunnlag. Alle gardene i dalen har store karakteristiske hovedbygninger – såkalte låner – av ulik alder. Dette er i og for seg ikke annerledes enn i de fleste trønderbygder, men i Storlidalen har disse i større eller mindre grad fått sin form og størrelse for å tilpasse seg behovene den tidligere turismen medførte. Vi skal se litt på hvordan fire låner i Storlidalen gjennom tidene har fått sin form gjennom tilpasning til sin doble funksjon som privatbolig og turistbedrift.

Hva er det gardsturisten vil oppleve?

I argumentasjonen for et bedre vern blir det fra kulturminnehold ofte hevdet at velbevarte bygningsmiljøer i seg selv er en attraksjon og en begrunnelse for å oppsøke et

reisemål. Samtidig registeres det fra reiselivsbransjen at de reisende blir stadig mer kvalitetsbevisste og stiller høyere krav til bostandard. Dette kan være i konflikt med et ønske om å bevare eldre bygninger så uendret som mulig.

Vi ønsket å se nærmere på om disse økte krav til standard også gjelder for den spesielle nisjen det er å «bo i et kulturminne», eller om en her aksepterer eller kanskje til og med ønsker noe annet enn på et ordinært overnattingssted. Vi foretok derfor en enkel spørreundersøkelse rettet mot besøkende på slike overnattingssteder, og vi valgte å bruke gjestene på fire garder i Storlidalen som «case» fordi vi her finner kombinasjonen mellom en etablert turisme av en viss dimensjon, og verdifulle bygningsmiljøer. Undersøkelsen var basert på spørreskjemaer og gikk over ett år. Svarene vi fikk fra Storlidalens besøkende, tegnet et bilde av en gjestegruppe som er meget kulturbevisste. For denne nisjen av turister er velholdte bygninger viktigere enn bad på rommet. Et stort flertall var villige til å akseptere en meget enkel sanitærstandard – f.eks. å gå til annen del av bygningen eller helt over i en annen bygning til bad/WC. Derimot var mange kritiske med hensyn til endringer og inngrep som ble oppfattet som uheldige for bygningsmiljøet:

«Fjern kunstige materialer!» (kvinne 35-50 år) «Mer pietetsfull oppussing» (mann 35-50 år). «Dårlig tilleggsbebyggelse» (kvinne 20-35 år)

Ellers bekreftet svarene at opplevelse av ekthet og helhet er meget viktig. I denne helheten er også vertsfolkets holdning og kunnskaper en meget viktig faktor:

«Kjempetrivelig og oppofrende vertskap. Ro – stedet har sjel – historisk – ekte – god mat – fritt.» (mann 35-50 år)

Vi kunne imidlertid også registerere bekymring for at stedet skulle vokse for mye, og dermed miste noe av den viktigste kvaliteten med denne formen for turisme:

«Ikke la stedet bli overdimensjonert og kommersialisert. Stordrift vil ødelegge det intime preget. Kontakten med gården og vertskapet kan forsvinne» (mann 20-35 år).

Innledningsvis i denne artikkelen ble det spissformulert: Når oppleves ikke stedet som «ekte» lenger? Gardsturismens opplevelsesverdier er skjøre med hensyn til overdimensjonering og overforbruk. Det er en utfordring for dem som tar imot gjester på garden å finne en balanse som både ivaretar stedets kvaliteter som et «ekte, ukommersielt» gardsanlegg – og samtidig skaper et næringsgrunnlag og en økonomisk trygghet for egen framtid.

Tegninger og bilder av enkeltbygnniger i denne artikkelen er utført av studenter ved Videregående kurs i bygningsvern, Institutt for arkitekturhistorie, NTNU, høsten 1995. Eldre foto er lånt ut av Bårdsgarden i Storlidalen. Andre bilder er tatt av forfatteren.

Negard

Negard Storli ligger innerst i dalen der vegen slutter. Garden er i drift med sau Sjølfolket bor i den store okergule låna mens kårfolket bor i en nyere kår tunet. Negard har lang tradisjon for å ta imot fjellturister. Garden har gjesteb 1879, og hadde kontrakt med Trondhjems Turistforening fra 1897 til slutten på tallet. Etter at det nye våningshuset ble bygget i 1933 var det full turisttrafikk på basis, med høgsesong om sommeren og i påska. De siste årene har turismen be seg til faste gjester i påskeferien, men også her satser man nå i større grad på å grupper bl.a. for servering, og ønsker å gjenoppta overnattingstilbudet i den stor ningen – som faktisk er bygget for formålet.

Hovedbygningen på Negard ble bygget i 1932 som erstatning for den eldre lå da ble revet. Årsaken til at man gikk til det skritt å bygge en helt ny bygni behovet for mer plass for en stadig økende turisttrafikk. Kanskje ønsket man o mer standsmessig og staselig, for det var dimensjoner over det nye bygget ma opp. Den nye bygningen ble reist «tre skritt» bak det eldre huset. I god norsk tradisjon ble store deler av tømmeret i gammellåna brukt om igjen ved byggin det nye huset, og undersøkelser tyder på at man kan finne igjen hele tømmerka rom i nyhuset fra gammelhuset. Den nye låna var betydelig større enn den gam

redde, lengde og høgde. Den panelt utvendig og malt, og k et monumentalt fasade- rykk med en frontfasade nest- symmetrisk ordnet omkring et klassisistisk inngangsparti. vendig bærer planløsningen g av at huset er bygget for å mbinere pensjonatdrift med vatbolig, med en privat del t øst og en spisestue/daglig- e-del mot vest. Det er imidler- når man kommer opp på loftet man virkelig aner reiselivs- nensjonen i dette huset. Andre sje er soveromsavdelingen, og nmene er ordnet langs en dtkorridor med vindu i begge ler. Den lange mørke gangen d dører til begge sider gir en t annen følelse enn et ombyg- loft i en vanlig gardsbygning. nne bygningen er fra begyn- sen profesjonelt tilpasset sin le som turistetablissment. For slik bygning er reiselivsvirk- nhet ikke bare mulig – men tig.

onstruksjon av gammel-låna og tidligere tunet på Negard, og plan nåværende hovedbygning fra 2. Slik skissen antyder kan deler len gamle bygningen finnes gjen- t i den nye. Foto fra 1995.

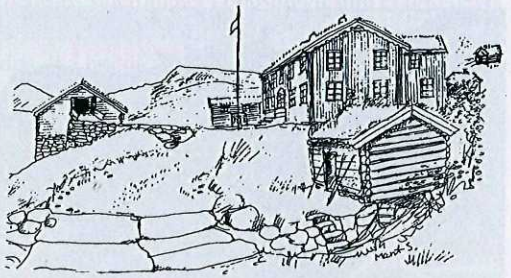

Tegning: Marit Sundlisæter

Første etasje i dagens våningshus

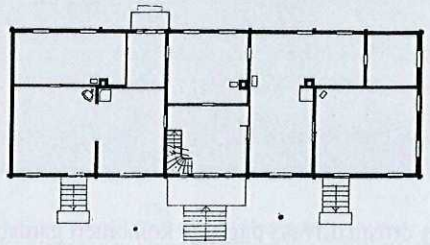

Tømmerkassen i gammelbygget kan ha blitt delt opp på denne måten

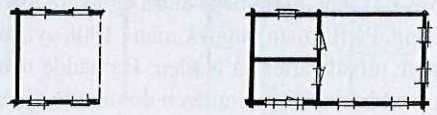

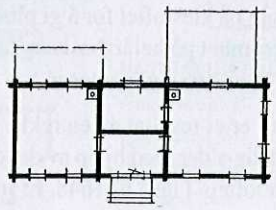

Bortistu

konstruksjon utviklingsfor- et for låna på rtistu.

Bortistu drives i dag som kombinert gardsbruk med sauehold og gjestegård. Ogs Bortistu er det lang tradisjon for å kombinere turisme og gardsdrift, men tende går i dag mot at turistdelen blir stadig viktigere. I dag er hele den store, gamle ho bygningen – låna – på garden brukt som gjestehus, mens sjølfolket bor i et nyere b hus på tunet. Flere både eldre og nyere bygninger i tunet er også brukt i turistsam heng. På Bortistu inngikk man i 1908 avtale med Trondhjems Turistforening om å rette turistkvarter på garden. Da hadde man allerede tidligere drevet innkvarterin privat basis. Om sommeren dominerte gjennomgangsturistene, mens man i påska de forhåndsbestilling. På det meste kunne garden huse 40-45 mennesker, men da n sjølfolket legge seg på klesloftet for å gi plass til de besøkende. I dag har Bortistu e tydelig turistvirksomhet på helårsbasis og tar imot såvel enkeltbesøkende som støn mindre grupper, kurs, arrangementer m.v.

Låna på Bortistu er et resultat av en rekke om- og påbygninger, og kjernen i huse være av betydelig alder. Ved hjelp av dendrokronologi (årringsanalyse) har man d mønsåsen på «Innloftet» i låna til 1648. Et forsøk på å analysere bygningen historis tyde på at opprinnelig var huset bygget som ei tre-romsstue av den oppdalske oppstu

en. De eldste kjente delene av bygningen finner vi altså på loftet i husets østende, men kan være takkonstruksjonen i det enetasjes stuerommet i oppstuggu som er blitt hevet brukt om igjen etter at bygningen har fått tømret inn en loftsetasje. Seinere er byg- gen påbygget både i øst- og vestenden og i høgda, og har rom fra mange ulike epoker usets liv, noe som gir et spennende inntrykk av husets utvikling. Den siste påbygging- var et bredt tverrstilt utbygg mot sør med kjøkken for turistvirksomheten. Etter mang- mening bryter dette siste store tilbygget på en brutal måte med lånas langstrakte byg- gskropp, og det har vært vurdert å rive det ned. Samtidig forteller også dennne tiføy- en sin del av bygningshistorien, og som har gjort bygningen tilpasningsdyktig også til siste åras formidable vekst i turismen på garden.

Dette er en kort oversikt over utbyggingene av stua fram til i dag.

NYBYGG 1648
I plan ei tømra tre romsstue

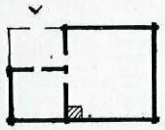

1843
Den første påbyggingen mot vest i full høyde med kjeller. Her fikk de ei ny stue på første plan og sovekammers i andre. «Nystua» som den ble kalt, var kledd med speilpanel.

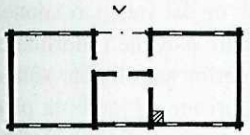

1900
Da Kristoffer overtok gården, fikk han bygd på en del mot øst. Den bestod av ett kammers med klesloft i andre etasje. Her gikk det en trapp opp fra kammerset til klesloftet. Dette utbygget finnes på kartet over Storligrenda fra 1900.

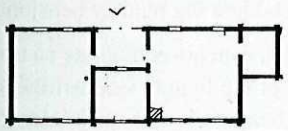

MELLOM 1920-30
Da sønnen til Kristoffer overtok gården, bygde han på et nytt og større utbygg mot øst. Det er dette utbygget som står i dag. Her kom da to kammers i første med trapp opp til annen etasje hvor det var et kammers og klesloft.

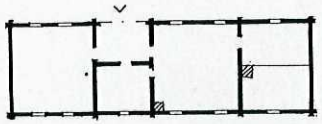

1956
Ombygging og utbygging mot sør i tre høyder. Utbygget ble laget så bredt at det ble plass til et nytt kjøkken ved siden av en utvidelse av «klåvvon». Det tidligere kjøkkenet ble laget om til dagligstue. I andre etasje blir det plass til sanitæranlegg og to ekstra soverom.

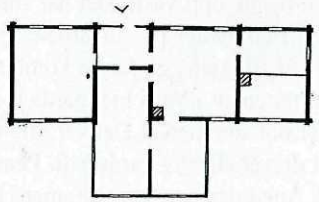

MIDTEN AV 1970-TALLET
Huset ble oppusset for utleie på årempl og leid ut til Block Watne.

1993
Huset taes igjen i bruk til overnatting for dagsturister. Behov for ny ombygging for å tilrettelegge etter dagens behov.

Vasli fjellgard

Vasli fjellgard (lokalt Stekerhaugen) er det yngste av brukene, skilt ut fra Ångar og bygget opp som eget bruk omkring 1930. Ångarden som ligger en kilome øst for Vasli, har vært i drift i flere hundre år, og det var en av sønnene på hovedgar som bygde opp Vasli. Det har som på de andre gardene i Storlidalen, vært vanlig imot fjellturister på Ångarden, og det var derfor naturlig for sønnen som bygde Vasli å tilrettelegge for en kombinasjon av turisme og jordbruk på det nye bruket fra starten av. «Vasli Fjellgard» ble drevet som pensjonat, hovedsakelig i påska og n uker om sommeren. Det var ofte faste gjester som kom tilbake år etter år. I tillegg det drevet allsidig gardsdrift. Pensjonatvirksomheten ble lagt ned i 1979. Eierne o tok Ångarden og flyttet dit, mens hovedbygningen på Vasli ble leiet ut på åremål i e årsperiode. I 1991 overtok barnebarnet av nybyggeren på Vasli innhusene på garden. dette unge ekteparet er nå i ferd med å etablere seg med ny pensjonatdrift på Vasli.

På Vasli finner vi også ei tradisjonell lån som hovedbygning på tross av at denne b ningen ikke er eldre enn 1931. Huset ble bygget symmetrisk som en parstuep med inngang på midten. Delvis ble det benyttet brukte materialer fra en eldre bygn kjøpt på Lønset. Bygningen ble fra første stund innredet for å tjene både som privat og turisthytte. Østenden var privat, vestenden inneholdt spise- og dagligstue for stene. Soverommene lå på loftet på rekke langs en midtkorridor. Rundt 1944-45 ble bygget på peisestue og altan mot vest, og flere soverom. Det ble bygget på i lengretningen slik at bygningen nå fikk den karakteristiske langstrakte bygningskroppen ei fullt utviklet lån. Senere har det skjedd flere knoppskytinger på baksida av huset d enetasjes tilbygg som nå går i hele husets lengde. Det kan sies at dette er et fremd utbyggingsmønster som bryter med lånas tradisjonelle lengdevekst. Men mot tu- framstår låna på Vasli fortsatt forholdsvis uendret, med solsvidde tømmervegger og fasadeuttrykk som gjør det vanskelig å forstå at denne bygningen er like ung som e tidlige funkisvillaer.

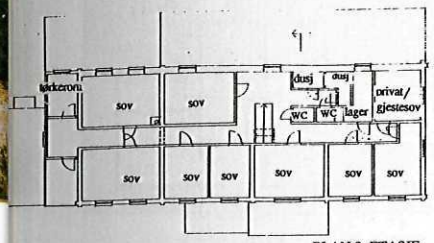

PLAN 2. ETASJE

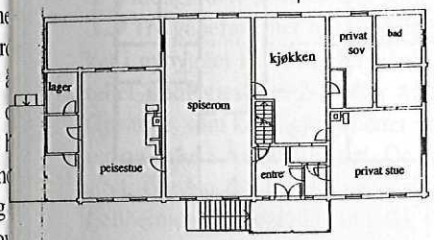

PLAN 1. ETASJE

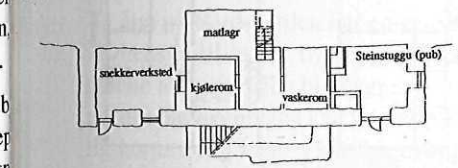

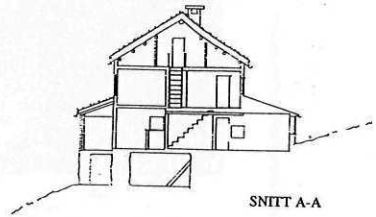

SNITT A-A

FASADE MOT ØST

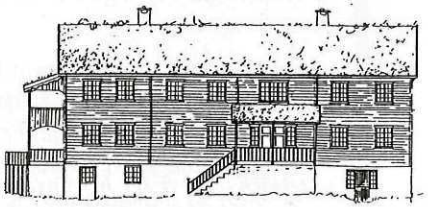

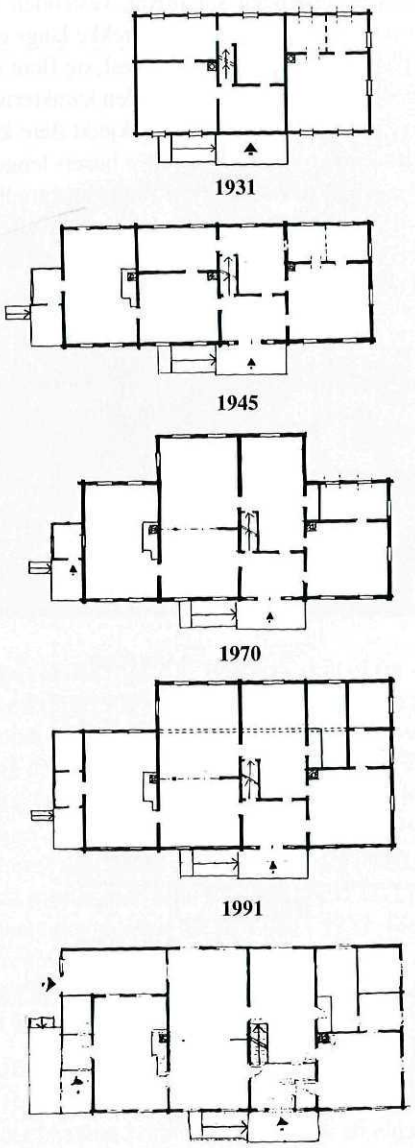

Vasli fjellgard er en forholdsvis ny bygning bygget etter tradisjonelt planprinsipp og byggeteknikk. Slik vi ser bygningen i dag, er den imidlertid resultat av en rekke knoppskytinger. for å tilpasses nye funksjonskrav.

Bårdsgarden

Bårdsgarden drives i dag som heltids gardsbruk med melkeproduksjon. Tre generasjoner bor på garden, sjølfolket i østenden av låna og kårfolket i nybygget kårbolig. På Bårdsgarden tok man fra begynnelsen av 1900-tallet imot gjester i 2-3 uker av gangen, helst om sommeren og i påska. Gjestene, som kom igjen år etter år, var der for å nyte det landlige livet, gå turer og fiske i Ångardsvatnet. De var innkvartert på loftet og hadde full pensjon. Garden tok også imot engelske sportsfiskere som kom for å oppleve fjellheimen. Bårdsgarden inngikk i 1982 avtale med TT og leier i dag ut halve våningshuset til dette formålet.

Låna på Bårdsgarden har en ganske spesiell bygningshistorie, særlig med hensyn til måten bygningen er blitt forlenget i vårt århundre. De eldste delene av bygningen ble bygget i 1752 etter en brann på garden. Det kan se ut som om bygningen kan ha vært i én etasje fra først av, og dessuten betydelig kortere enn i dag – kanskje ei oppstuggu. En kraftig mønsås og rester av gjenbrukt, profilert panel i himlingen på mørkloftet kan tyde på dette Seinere har flere utvidelser både i lengde og bredde funnet sted, men den mest spesi-

elle utvidelsen fant sted i 1926, da låna ble delt i to omtrent på midten, og den vestre enden flyttet ca. 10 m vestover. Imellom ble det bygget inn nytt inngangsparti med ytterdør og gang, trapp til 2. etg., kammers. spisestue og en liten stue. Inngangspartiet fikk overdekning med åpen altan over. En viktig hensikt med denne ombyggingen var å tilpasse seg den økende trafikken av gjester. En del av nystua ble fradelt som to soverom for gjester. Bak trappa var det også et soverom, «Trapp-kammerset». Spisestua ble brukt til matservering for gardens gjester. Det var direkte forbindelse til kjøkkenet og serveringsluke i veggen. Mellom de to gangene lå «Vetlstogo», et rom hvor man gjerne serverte kaffe til folk som kom innom. Oppe hadde soverommene navn etter formen eller veggfargen: «Storloftet», «Vetlloftet», «Langloftet», «Gaulloftet», «Raudloftet», «Grønloftet» og «Blåloftet».

I forbindelse med leieavtalen med TT gjennomgikk bygningen i 1982 en ny omfattende modernisering. Den private delen er nå fysisk avstengt fra turistdelen i begge etasjer. Nede har turistene fått selvhusholdskjøkken i tilknytning til spisestua, større entré, vaskerom og toalett. Nystua har fått tilbake sin opprinnelige størrelse og har fått murt peis. Oppe er det installert bad med dusj. Denne moderniseringsprosessen har ført til at lite er bevart i turistdelen av den innvendige eldre rominndelingen, overflater og materialer. Utvendig framstår imidlertid låna på Bårdsgarden praktisk talt uendret siden utvidelsen i 1926.

Slik kan låna på Bårdsgarden ha utviklet seg, fra en enkel treromsplan via flere utbyggingstrinn til slik vi ser bygningen i dag. Nye tilføyelser for hvert utviklingstrinn er markert med svart.

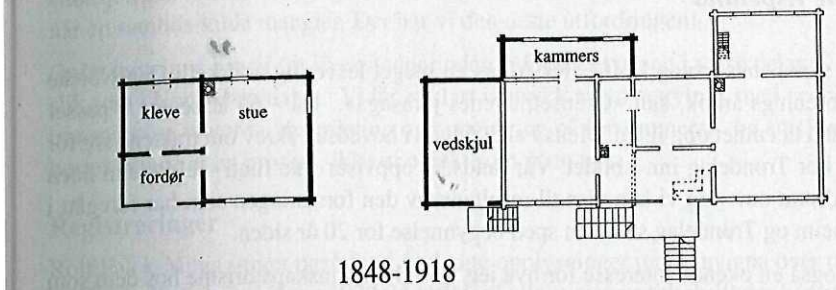

1848-1918

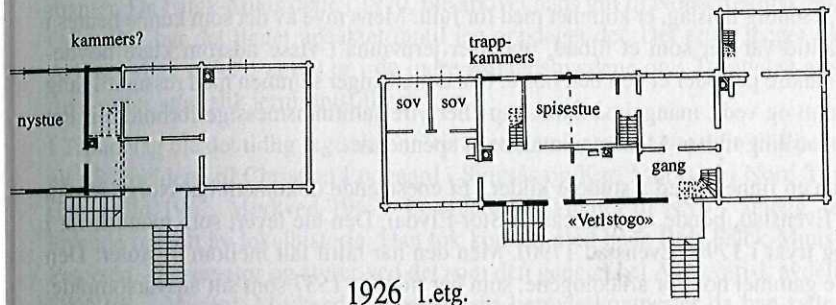

1926 1.etg.

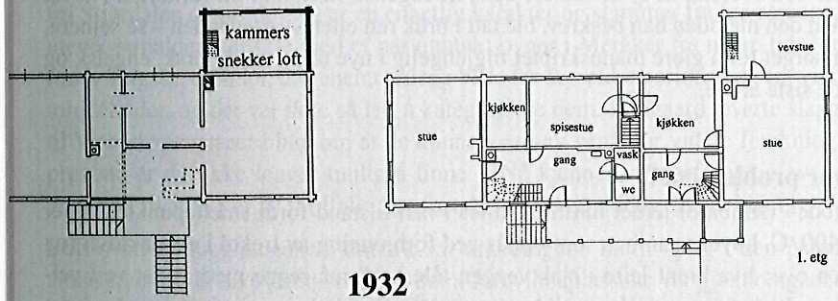

1932